

УДК 94 (477.63)

Е. М. Баздирєва

Соціальний педагог коледжу № 16 м. Дніпродзержинська

**ДІЯЛЬНІСТЬ О. Я. РИНДОВСЬКОЇ (ЧЕРНОВОЇ)
В ГАЛУЗІ ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВА
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Охарактеризована діяльність відомого катеринославського громадського діяча О. Я. Риндовської (Чернової) у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у сфері середньої освіти м. Катеринослава.

Ключові слова: середня освіта, Катеринослав, О. Я. Риндовська (Чернова), громадська діяльність, суспільний рух.

Охарактеризована деятельность известного екатеринославского общественного деятеля А. А. Рындовской (Черновой) во второй половине ХІХ – начале ХХ в. в сфере среднего образования Екатеринослава.

Ключевые слова: среднее образование, Екатеринослав, А. А. Рындовская (Чернова), общественная деятельность, общественное движение.

Social and education activities of famous Katerynoslav common person O. Y. Ryndovska (Chernova) are showed in the wide political and cultural context.

Key words: social and education activities, common person, political and cultural context, O. Y. Ryndovska (Chernova).

На різних історичних етапах розвитку України жінки відігравали значну роль у науці, освіті, культурі та інших галузях. В історії України, в класичній літературі, поезії, усній творчості українського народу є всесвітньовідомі і маловідомі імена жінок, з життям і діяльністю яких пов'язана доля України, її історія, хід економічного, політичного й духовного розвитку. У зв'язку з цим необхідно відновити в пам'яті життя та діяльність видатних жінок минулого, розібратися в тому впливі, який вони мали на своїх сучасників і тим більше нащадків. Доля О. Я. Риндовської – яскравий приклад широкої участі жінок в культурно-освітньому русі. Вона підкреслює, що завжди й усюди, на важких, нерідко драматичних, історичних перехрестях українські жінки, виступаючи діячками на просвітницькому колі, утверджували милосердя, любов, високі громадянські чесноти.

Жінки України завжди проявляли значний інтерес до загальноцивілізаційних цінностей, вони з захопленням сприймали західноєвропейські ідеї про рівноправність статей. Боротьба за допуск жінок до навчальних закладів, критика фальшу й лицемірства в сімей-

них стосунках – ці ідейні постулати загальноєвропейського фемінізму були співзвучні з проблемами українського суспільства. Ось чому твори французької письменниці Жорж Санд мали успіх в Україні [16, с. 88]. Її соціальні та морально-філософські ідеї відповідали настроям суспільства, з особливим захопленням, подекуди навіть пристрасно, сприймала її думки українська жінка, настрої якої на той час відповідали їй важким і бунтівним думам про нову жінку і нове для неї життя [18, с. 1474].

У другій половині 50-х рр. XIX ст. на хвилі великих сподівань, пов'язаних із майбутньою селянською реформою, актуальною стала проблема організації середньої освіти для дівчат [20, с. 80]. Життєві потреби і вимоги громадськості змусили урядовців розпочати створення жіночих освітніх установ. До цієї справи активно приєдналося відомство імператриці Марії. 22 березня 1858 р. було видано указ Ради навчальних закладів про заснування Маріїнських училищ [17, с. 69], а 30 травня 1858 р. – «Положення про жіноче училище Міністерства народної освіти».

Відповідаючи на заклик міністра внутрішніх справ взяти участь у загальнокорисній справі заснування жіночих училищ, Катеринославське губернське дворянське зібрання 21 вересня 1859 р. постановило внести кошти для влаштування такого училища у Катеринославі [7, с. 2].

Проблема жіночої освіти знайшла своє відображення й на сторінках преси Катеринослава: «Екатеринославские губернские ведомости», «Вестник Екатеринославского земства», «Епархиальные губернские ведомости» та ін. У її становленні першорядну роль відіграли жіночі гімназії та прогімназії, які готували контингент народних учительок [10, с. 14]. Восьмий клас жіночої гімназії – педагогічний. Дівчата з цього класу наглядали за молодшими, кожного дня проводили уроки, а закінчивши повний курс, одержували звання домашньої вчительки, вчительки народних шкіл, виховательки [5, с. 36].

Першою начальницею першої жіночої Катеринославської Маріїнської гімназії стала Олександра Якимівна Риндовська-Чернова (1829–1905). З її ім'ям нерозривно пов'язана історія жіночої освіти Катеринослава. Вона стояла біля її витоків [8, с. 59]. Риндовська зробила все можливе і неможливе для освіти дівчат усіх прошарків населення міста. Лише завдяки кипучій енергії, громадському інтересу до жіночої освіти і моральному становищу в місті й губернії Олександрі Якимівні вдалося організувати й відкрити слідом за гімназією «Товариство опіки про жіночу освіту». Це товариство в Катеринославі мало на меті сприяти розповсюдженню освіти серед жіночого населення [19, с. 1]. У стінах Маріїнської жіночої гімназії народжува-

лися і реалізовувалися широкі задуми щодо розвитку жіночої освіти в межах усього Катеринослава. Риндовська вміло скористалася пануючим громадським піднесенням за емансипацію жінок і, подолавши явний скептицизм і прихований опір, через два роки, коли «Товариство» зміцніло, всюди зустрічаючи допомогу й підтримку, спромоглася відкрити «Безкоштовну школу» для найбіднішого населення міста. Ця школа була відкрита «Товариством» 21 квітня 1874 р. відповідно до плану міського однокласного училища, за положенням 1872 року з шестилітнім курсом [6, с. 296].

Домігшись стабільного матеріального становища свого дітища, Риндовська здійснила черговий пункт своєї програми. 26 серпня 1881 р. з її ініціативи в Катеринославі відкрилося «Товариство допомоги нужденним ученицям Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії». Завдання цього товариства – надавати допомогу бідним дівчатам в оплаті за навчання, формений одяг і взуття, підручники та посібники, на лікування тощо. Постійних джерел фінансування товариства – членських внесків і відсотків з основного капіталу – було, звичайно, недостатньо для надання допомоги нужденним дівчатам, тому правління було зайняте пошуками засобів, влаштуючи різноманітні заходи: концерти, вечори танців, гуляння, лотереї [11, с. 5]. Сама Олександра Якимівна завжди допомагала своїм ученицям, але не любила показної благодійності, її допомога часто залишалася таємницею навіть для самих адресатів. Все робилося надзвичайно делікатно, щоб не образити дівчину. І все це – на фоні власної матеріальної скрути, що дуже турбувало її щирих друзів і прихильників.

Ідейна, щира атмосфера оточувала Маріїнську жіночу гімназію з перших років її існування. Люди працювали із захватом. Для досягнення успіху нерідким явищем з боку викладачів було жертвування свого особистого часу для безкоштовних уроків протягом навчального року. Олександра Якимівна, окрім безпосередньої роботи начальниці, завжди знаходила час давати уроки французької мови в різних класах училища безкоштовно. Сама вона постійно вчилася, для чого відвідувала уроки більш талановитих і досвідчених викладачів, знайомила з тогочасними науковими досягненнями і взагалі багато читала, підтримувала постійне листування з відомим педагогом К. Ушинським, з яким не була знайома особисто, а лише заочно.

Все, що робилося в місті з просвіти в ці роки, народжувалося в кабінеті О. Я. Риндовської. Це був свого роду маленький інтелектуальний салон Катеринослава, де збиралися представники місцевої інтелігенції. Тут проводилися програмні наукові бесіди, на які запрошували й деяких учениць 8 класу гімназії. Зібрання були цілком невимушені: читали, грали і багато сперечалися; кожна літературна но-

винка, цікава газетна стаття, гарна книга звертали на себе увагу й обговорювалися. Відпрацьовувалися програми для самоосвіти, читалися лекції з літератури й педагогіки. Порядність, щирий тон, невимушеність, відсутність однобокості й нетерпимості гармонійно позначались й на тоні вечірніх збірань Риндовської і на загальному дусі ввіреного їй навчального закладу. Тут, безумовно, впливали елементи тієї атмосфери, яка з дитинства оточувала Олександрю Якимівну.

У візитатійній книзі Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії – величезна кількість записів почесних відвідувачів гімназії, починаючи з записів архієреїв, генерал-губернаторів, вчителів та окружних інспекторів. І всі записи позитивні й почесні для Олександри Якимівни. Її думка навіть в офіційному навчальному світі вважалася досить авторитетною.

У 1899 р. весь Катеринослав відзначав 35-річчя педагогічної та громадської діяльності Олександри Якимівни Риндовської. Це був справжній тріумф чесною, скромною і талановитою жінки. Оцінювалась її робота, відкрито підводилися підсумки її діяльності. Дворянство, земство, міська управа, громадські заклади, педагогічні корпорації, приватні особи підносили Олександрі Якимівні адреси, виголошували промови, надсилали телеграми з інших міст. У цій громадській оцінці було щось надзвичайне, вражаюче й повчальне. Три покоління виховала Олександра Якимівна, будучи незмінною першою начальницею першої Маріїнської жіночої гімназії.

Заслуги О. Риндовської знайшли гарячу і справедливу оцінку й на святкуванні її сорокарічного ювілею, який ще встигли відсвяткувати в Катеринославі 7 грудня 1904 р. Однак цей ювілей був затьмарений її хворобою. Вона зрідка з'являлася на вулиці в останній рік свого життя, але коли тими рідкими днями, в які вона почувалася бадьорою, в тиху теплу погоду на вулиці чи бічних алеях міського саду з'являлася маленька тендітна фігура літньої жінки з приємними манерами, більшість перехожих поступалися їй дорогою і шанобливо знімали капелюхи. На урочистій акції самій Олександрі Якимівні так і не довелося бути присутньою (вона не змогла піднятися з ліжка), і святкування відбулося без неї. І лише після завершення святкування колеги, знайомі та почесні гості спустилися до її квартири, аби привітати господиню.

Невдовзі після цього ювілею й останньої урочистої акції в Маріїнській жіночій гімназії Олександра Якимівна померла 4 січня 1905 р. Її смерть не була несподіваною, але справила приголомшливе враження на Катеринослав. Надто вже місто зріднилося з Риндовською, і її особистість була тут надзвичайно популярною. Ім'я Олександри Якимівни знали і старі, і діти. Ще за життя вона стала живою леген-

дою. І не було у старому Катеринославі жінки більш заслуженої, ніж вона. Звістка про смерть Риндовської глибоко засмутила не лише катеринославців, але й тих її шанувальників, які жили далеко за межами цього міста.

Попечитель Одеського навчального округу Х. П. Сольський високо цінував діяльність Олександри Якимівни. (Всі середні навчальні заклади, як гімназії та прогімназії, підлеглі відомству дирекції народних училищ, входячи до складу Одеського навчального округу, у найвищому своєму нагляді були підлеглі попечителю останнього) [12, с. 308]. На поховання Риндовської він надіслав телеграму, в якій висловлював своє співчуття осиротілій родині Олександри Якимівни та педагогічній раді гімназії з приводу смерті досвідченої та освіченої керівниці. Проводжав О. Риндовську, без перебільшення, весь Катеринослав. На численних панахидах – денних і вечірніх – товпився народ. Тяжко переживати втрату таких неординарних особистостей, як Олександра Якимівна Риндовська.

Пророчими стали слова одного з її колег, який сказав, що настає час, коли ще згадають про таких жінок, як Олександра Якимівна Риндовська, які в час мороку, смутку і відчаю, в час суспільної негоди, з вірним серцем, з високо піднесеною головою працювали, не покладаючи рук, у всіх галузях громадської й педагогічної діяльності.

У 1997 р. на базі київського Будинку вчителя функціонував літературно-музичний лекторій «Визначні жінки України». В центрі уваги – яскраві жіночі долі з нашого минулого – письменниці, педагоги. Це допомагає відродити цілий шар духовної культури народу, творцями й носіями якої були представниці кращої половини українського народу [2, с. 65].

На сторінках сучасної преси Дніпропетровська знаходимо імена мудрих, проникливих, освічених, талановитих жінок-подвижниць на ниві освіти – гордість міста. Олександра Якимівна – одна з них. Володіючи трьома мовами та маючи широку ерудицію, вона була передовим педагогом свого часу. Продовжувати описувати життя О. Я. Риндовської – це значить говорити детально про культурне життя Катеринослава протягом останніх 35–40 років позаминулого століття, у 70-х і 90-х рр. якого Олександра Якимівна являла собою центр громадського та просвітницького життя міста. Якщо не від неї все зароджувалося, то без неї в цьому відношенні спочатку нічого не робилося, бо до неї приходили як до найбільш досвідченої людини за порадою. Її, як людину найбільш авторитетну, раніше за інших запрошували вступити до складу правління будь-якої новоствореної організації [14].

Особливістю її багаторічної інтенсивної роботи було прагнення до впровадження серйозних знань і загальної освіти. На посаді на-

чальниці гімназії Олександра Якимівна не знала собі рівних. Знання й освіченість вона високо цінувала в інших, вірила в їх позитивний вплив на розвиток людини, до цього все життя прагнула сама і силою своєї особистості заохочувала своїх вихованок. Як людина громадського темпераменту, Риндовська прикладом власного життя вчила своїх учениць правильно ставитися до того, що є найбільш цінним у людині і що її учениці не могли не оцінити у ній самій як у стінах гімназії, так і значно пізніше.

Архіви Дніпропетровського національного історичного музею зберігають чимало цікавих матеріалів. Серед них, наприклад, такий: дві випускниці гімназії, які поїхали працювати вчительками до Новомосковського та Криворізького повітів, свою першу місячну платню надіслали до гімназії О. Я. Риндовської з проханням передати її таким самим бідним дівчатам, якими під час навчання були вони [4].

На завершення необхідно ще раз підкреслити: історія жіночої освіти в Катеринославі тісно пов'язана з ім'ям Олександри Якимівни Риндовської, з народження Ковалевської, від першого шлюбу – Чернової. Вона не лише стояла біля витоків її зародження, але без перебільшення можна сказати: вона є її зачинателькою. Розумна, освічена, вона чутливо схоплювала віяння епохи. Якби не вона, важко сказати, наскільки затяглося б становлення жіночої освіти на Катеринославщині. Сама доля вела її в цій благородній царині. Саме завдяки долі опинилася вона в потрібний час у потрібному місці.

Багато перемог було в житті Олександри Якимівни, але було б наївно думати, що вся її педагогічна діяльність була суцільним тріумфом. На її життєвому шляху тернів було більше, ніж троянд. Жіночій Маріїнській гімназії, як і іншим навчальним закладам, довелося пережити різноманітні випробування. Весна просвіти змінювалася осінню і навіть зимою, до приватної і особистої ініціативи часто ставилися з підозрою. Важко навіть уявити собі, яку внутрішню силу необхідно було мати, щоб заради радісної миті перемог долати всі незгоди, перепони й розчарування, які лягали на плечі цієї тендітної жінки, про яку дніпропетровці – нащадки катеринославців – будуть писати: «Перший, слабкий вогник жіночої освіти запалила в нашому місті Олександра Якимівна Риндовська» [13].

Пропрацювавши чотири десятиріччя [15] в педагогічній і суспільній царині, віддавши всі сили улюбленій справі, як видатна жінка-педагог і громадський діяч, Олександра Якимівна має зайняти одне з перших місць на сторінках історії жіночої освіти не лише Дніпропетровська (Катеринослава), але й України.

Слід підкреслити, що така сторінка нашої історії, як жіноча середня освіта на підросійській Україні, зокрема в Катеринославській

губернії, виявилася надзвичайно цікавою, а її досвід – корисним для сучасної системи освіти. Десятки тисяч українських жінок здобули свою освіту в цих закладах, сотні вчительок самовіддано працювали в них. Серед них були відомий педагог Софія Русова, історик Наталія Василенко-Полонська, письменниці Любов Яновська, Грицько Григоренко (Олександра Косачева), Дніпрова Чайка, Олена Пчілка, Ганна Барвінок, поет і педагог Христя Алчевська, педагоги-начальниці жіночих гімназій Олександра Риндовська (м. Катеринослав), Ганна Мороз (м. Кам'янське Катеринославської губернії) та багато інших видатних жінок.

Історія свідчить, що в середині XIX ст. жіноча освіта в Катеринославській губернії, як і в усій Україні, прийшла в повну невідповідність з вимогами життя. Коли в п'ятдесятих роках збиралися відомості про жіночі навчальні заклади, з більшості губерній Наддніпрянської України, зокрема і Катеринославській, надійшла інформація про повну відсутність навчальних закладів для дівчат із небагатих сімей [3, с. 2].

Усі ці обставини і зародили серед громадськості думку про необхідність заснування жіночих середніх шкіл, по-перше, відкритих, по-друге, – недорогих, по-третє, – доступних для дітей усіх станів.

Історик, професор Р. Ветров в одній зі своїх наукових статей підкреслює, що в 1864 р. російський уряд здійснив реформу народної освіти [1, с. 274–279], завдяки якій «Російська імперія до восьмидесятих років XIX століття була відносно жіночої освіти попереду усіх європейських країн. Російські монархи, зокрема, Катерина II, одними з перших у світі зрозуміли важливість жіночої освіти та виховання для держави, визнали той надзвичайний вплив, який має жінка на своїх дітей, чоловіка, родину в цілому» – про що, зокрема, свідчила знана дослідниця XIX ст., знавець жіночої освіти Е. Ліхачева [9, с. 14].

Ідея про відкриття безстанових жіночих шкіл стала здійснюватися одночасно і відомством імператриці Марії. 22 березня 1858 р. був виданий наказ ради навчальних закладів про заснування Маріїнських жіночих училищ.

До речі, згадаємо, що імператриця Марія Федорівна, на честь якої і вже після її смерті було названо ціле відомство, яке займалося справами жіночої освіти, виявила велику відданість цій справі.

Означений період дослідження був одним з найважливіших періодів розвитку жіночої освіти в Катеринославській губернії – однієї з найбільших губерній Росії другої половини XIX – початку XX ст.

Бібліографічні посилання

1. Ветров Р. І. Від першої початкової школи до першого вищого навчального закладу – основні віхи становлення освіти в Кам'янському (нині – Дніпродзержинському) повіті Катеринославської губернії.

жинськ) / Р. І. Ветров, Л. В. Хлибова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Історія та археологія. – Вип. 10. – Д., 2002.

2. *Гоцик А.* Доньки свого народу. Літопис подій / А. Гоцик // Слово і час. – 1997. – № 2.

3. Женские гимназии и прогимназии Министерства Народного Просвещения 1858–1905. – СПб., 1905.

4. Женская Мариинская // Обновление. – 1991. – 29 мая.

5. З історії жіночої освіти в Україні // Відродження. – 1998. – № 4.

6. Из отчета о школах «Общества попечительства о женском образовании»: Бесплатной и Чечелевской за 1903 г. II Вестник Екатеринославского земства. – 1904. – № 11.

7. Историческая записка о Екатеринославской Мариинской женской гимназии со времен ее основания по 1 августа 1881 г. ; сост. начальница Гимназии А. А. Чернова. – Екатеринослав, 1883.

8. *Кузьменко-Гребінська С.* Українська жінка – через століття / С. Кузьменко-Гребінська // Слово і час. – 1997. – № 2.

9. *Лихачева Е.* Материалы для истории женского образования в России 1856–1880 / Е. Лихачева. – СПб., 1901.

10. *Лямцев Н.* Народное образование в Екатеринославской губернии за последние двадцать лет / Н. Лямцев // Сб. ст. Екатеринославского науч. общества по изучению края. – Екатеринослав, 1905.

11. Отчет о деятельности Общества вспомоществования нуждающимся ученицам Екатеринославской Мариинской женской гимназии за 1897 год. – Екатеринослав, 1898.

12. Памятная книжка. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 г. / сост. Николай Серафимович Быстрицкий, секретарь Екатеринославского губернского статистического комитета. – Екатеринослав, 1889.

13. Первый, слабый огонек женского образования зажгла в нашем городе Александра Акимовна Рындовская // Днепр вечерний. – 1994. – 26 января.

14. *Ребрий А.* Женщины Екатеринослава / А. Ребрий // Днепровская панорама. – 1994. – 5 марта.

15. *Ребрий А.* Первая в городе / А. Ребрий // Днепровская панорама. – 1994. – 5 марта.

16. *Смоляр Л. А.* Жіночі СТУДИ в Україні: жінка в історії і сьогодні / Л. А. Смоляр. – Одеса, 1999.

17. *Смоляр Л. А.* Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії : [моногр.] / Л. А. Смоляр. – Одеса, 1998.

18. Социальный и женский вопрос в произведениях Жорж Санд. Доклад, прочитанный на заседании «Научного общества» 4 декабря // Вестник Екатеринославского земства. – 1904. – № 49.

19. Устав Общества попечительства о женском образовании в г. Екатеринославе. – Екатеринослав, 1886.

20. *Христофорова Н. В.* Женские гимназии в России во второй половине 50-х гг. XIX в. / Н. В. Христофорова // Педагогика. – 1998. – № 4.

Надійшла до редколегії 02.11.2010